

ПАДАТКААБКЛАДАННЕ ПРЫВАТНЫХ ПРАМЫСЛОВЫХ ПРАДПРЫЕМСТВАЎ НА БЕЛАРУСКІХ ЗЕМЛЯХ У ПЕРЫЯД НЭПА

Доўнар Л. А.

г. Мінск, БНТУ

Падатковая палітыка ў адносінах да прыватнай вытворчасці адлюстроўвала эканамічны курс савецкай дзяржавы ў сферы падаткаабкладання. Савецкая ўлада магла стымуляваць або выцяг-няць прыватны капітал з пэўных галін вытворчасці з дапамогай дыферэнцыяцыі ставак падаткаў па сацыяльных катэгорыях прыватных вытворцаў, падатковымі льготамі, уключаючы поўнае вызваленне ад падаткаў, змяненнем базы падаткаабкладання і ўвядзенне новых відаў падаткаў. Падаткі ў перыяд НЭПа не толькі папаўнялі дзяржказну, але і служылі “палітычнай зброяй націску пралетарыату на адноўленую буржуазію” [7, с. 24]. З дапамогай падаткаў дзяржава магла падтрымаць або ліквідаваць пэўныя эканамічныя з’явы і працэсы гаспадарчага жыцця. Такая магчымасць падатковай палітыкі актыўна выкарыстоўвалася савецкай уладай у адносінах да саматужнікаў і рамеснікаў у 1920-я гг.

Дзякуючы НЭПу, у савецкай краіне даволі хутка сфарміравалася сістэма, калі амаль усе тавары шырокага ўжытку ствараліся і рэалізаваліся прыватнымі асобамі, бо дзяржаўны сектар эканомікі знаходзіўся толькі на этапе станаўлення. Сумны вопыт нацыяналізацыі прымусіў прадпрымальнікаў асцерагацца ўкладваць сродкі ў развіццё сваёй вытворчасці. Гандаль быў менш рызыкаўны і дазваляў атрымаць хуткі прыбытак пры мінімальным інвестыцыях. Попыт на прамысловыя тавары перавышаў прапановы, таму гандляры маглі значна павышаць прадажныя цэны. Для выхаду з крызіснага становішча эканомікі, дзяржава пачала стымуляваць пераход прыватнага капіталу з гандлёвай дзейнасці ў прамысловую.

Аднак савецкая ўлада лічыла неабходным, з аднаго боку, падтрымаць дзейнасць прыватных вытворчых прадпрыемстваў, а з другога – не дапусціць, каб яны сталі канкурэнтнай перашкодай на шляху станаўлення дзяржаўнай прамысловасці. Дадзеная мэта ажыццяўлялася шляхам падатковай палітыкі. Сістэма падаткаабкладання, сфарміраваная ў другой палове 1921 г., налічвала 35 прамых падаткаў і 17 ускосных. Перавага прамых падаткаў тлумачылася тым, што іх спаганялі непасрэдна з даходаў падатка-

плацельшчыкаў, а гэта давала дзяржаве больш магчымасцей рэгуляваць назапашванні ў “буржуазных элементаў”.

Самымі значнымі для прадпрымальнікаў былі два агульна-дзяржаўныя прамыя падаткі: прамысловы і падаходны. Прамысловы падатак быў уведзены на Беларусі дэкрэтам СНК ССРБ ад 1 ліпеня 1921 г. Яго павінны былі плаціць і дзяржпрадпрыемствы, аднак на працягу 1921-1925 гг. ад 96,8 % да 88,7 % агульнай сумы гэтага падатку спаганялася непасрэдна з прыватных вытворцаў і гандляроў [9, с. 43]. Прамысловы падатак складаўся з куплі патэнта і выплаты параўнальнага збору. Патэнтам называлі дакумент на права прадпрымальніцкай дзейнасці ў сферы гандлю ці прамысловасці, а параўнальны збор складаў пэўны працэнт ад абароту прадпрыемства.

Патэнт куплялі два разы за год. Першае паўгоддзе доўжылася з кастрычніка бягучага года па 31 сакавіка наступнага, другое працягвалася з 1 красавіка па 31 верасня аднаго года. Вызначалі тры віды патэнтаў: на гандаль, на прамысловасць і на асабісты занятак. Самымі дарагімі з’яўляліся гандлёвыя патэнты, бо гандаль хутчэй прыносіў прыбыткі і быў больш распаўсюджаны. Кошт патэнта вызначаўся па разраду прадпрыемства. Разрад гандлёвага прадпрыемства залежаў ад умоў і формы гандлю: рознічная, магазінная ці рынкавая, а вось разрад вытворчага прадпрыемства вызначаўся выключна колькасцю наёмных рабочых. Па такой прыкмеце прамысловыя прадпрыемствы з 1921 г. па 1924 г. падзяляліся на 12 разрадаў. Калі ўладальнік вытворчага прадпрыемства наймаў 1 – 3 рабочых, то купляў прамысловы патэнт першага разраду. Наяўнасць 4-6 рабочых адпавядала другому разраду, 7-10 работнікаў – трэцяму, 10-15 – чацвёртаму, 16-20 – пятаму і г. д. [4, с. 51].

Адсутнасць наёмных работнікаў на прыватным вытворчым прадпрыемстве давала права яго ўладальніку купляць ільготны патэнт на асабісты занятак. Рамеснікі, якія працавалі адны ў неабсталяваным памяшканні, куплялі патэнт на асабісты занятак першага разраду. Пры наяўнасці спецыяльнага абсталяванага памяшкання патрабаваўся патэнт на асабісты занятак другога разраду, а за выкарыстанне дапамогі членаў сваёй сям’і – трэцяга [4, с. 510]. Першапачаткова дзяржава стымулявала развіццё больш буйных прадпрыемстваў з наёмнымі рабочымі, таму для іх патэнты менш раслі ў цане. Так, пераход прадпрыемства з першага разраду ў другі

павышаў кошт прамысловага патэнта ў 2 разы, з другога ў трэці – ў 1,5 разы, а за кожны наступны разрад трэба было плаціць толькі ў 1,3 разы болей [5, с. 51]. Такім чынам, на прамысловае прадпрыемства, дзе працавала дзесяць работнікаў, можна было наймаць дапаўняльную колькасць рабочых з параўнальна невялікімі падатковымі стратамі, чым на саматужнае прадпрыемства з трыма работнікамі. У той жа час, рамесніку было цяжка ператварыцца ў прамыслоўца, бо кожнае павышэнне разраду патэнта на асабісты занятак павялічвала яго кошт у 3 разы. У пачатку 1920-х гг., прыватныя прамысловыя прадпрыемствы развіваліся якасна, а рамесніцкія – колькасна. Так, за 1922 г. у гарадах і мястэчках Беларусі 4 076 чалавек купілі прамысловыя патэнты і 858 набылі патэнты на асабісты занятак [6, с. 371]. У 1923 г. у Беларусі было набыта 10 938 прамысловых патэнтаў, на асабісты занятак – 6 857 патэнтаў [3, с. 26-28]. У 1924 г. у Беларусі налічвалася 7 924 уладальнікаў прамысловых прадпрыемстваў, якія купілі патэнты 2-5 разрадаў, 28 625 саматужнікаў, якія набылі патэнты першага разраду, і 8 343 рамеснікаў, якія мелі патэнты на асабісты занятак [10, с. 78].

З дапамогай патэнтнага збору дзяржава імкнулася садзейнічаць больш-менш раўнамернаму развіццю саматужнай і рамеснай прамысловасці, бо цана патэнта залежыла ад месцазнаходжання прадпрыемства. Самыя дарагія патэнты былі ў Мінску. У Мінскім павеці і ў Бабруйску можна было набыць патэнт у 1,5 разы танней. Прадпрымальнікі з Барысава, Слуцка і Мазыра за патэнт плацілі ў 2 разы менш, чым мінчане. На астатняй тэрыторыі Беларусі патэнт каштаваў у 3 разы менш за мінскі [4, с. 51]. Так падтрымлівалася развіццё прамысловасці ў правінцыі.

Від і разрад патэнта залежыў толькі ад умоў вытворчасці. Тым не менш, прадпрымальнікаў нярэдка прымушалі купляць дарагія прамысловыя патэнты, спасылаючыся на высокую даходнасць іх прадпрыемстваў. Рашэннем з’езда беларускіх фінінспектараў ад 6-8 верасня 1922 г., шаўцы былі пазбаўлены права купляць патэнты на асабісты занятакі. Афіцыйнае тлумачэнне выглядала так: “Нават шаўцы-адзіночкі маюць вельмі добры заробак, таму было б несправядліва, у адносінах да іншых, вызваляць іх ад пакупкі прамысловага патэнта” [4, с. 70]. Млыны, алейні, зерняцёркі і сукнавалкі былі самымі даходнымі прадпрыемствамі сельскай мясцовасці. Таму на пасяджэнні ЦВК ССРБ ад 18 студзеня 1923 г. было вырашана, што

“прыватныя млыны, алейні, зерняцёркі і сукнавалкі трэба аблагаць патэнтным зборам на два разрады вышэй, чым той, які адпавядае колькасці наёмных рабочых на прадпрыемстве” [2, с. 121].

Такім чынам, патэнтны збор не толькі замацоўваў права на прыватную вытворчасць, але і дакладна падзяляў усе прыватныя прадпрыемствы на рамесныя, саматужныя і прамысловыя. Для першых патэнты былі больш таннымі, аднак іх уладальнікам было цяжэй удаканалваць вытворчасць ці карыстацца дапамогай, бо павелічэнне разрады рамесніцкай майстэрні выклікала трохкратны рост цаны патэнта. Для саматужнікаў і прамыслоўцаў наадварот – чым большы разрад прадпрыемства, тым менш павялічвалася цана патэнта.

Другая частка прамысловага падатку – параўнальны збор. У сярэднім, ён складаў 3 % ад абароту прадпрыемства, пад ім разумелася цана ўсёй вырабленай прадукцыі ці аказаных паслуг. Гэты паказчык фінансавыя інспектары вызначалі так званым “нарматыўным метадам”. Спачатку ўстанаўлівалі памер прадукцыйнасці ў грашовым эквіваленце ў разліку на аднаго работніка. Патрэбную інфармацыю магчыма было набыць у прафсаюзах, статыстычных бюро або проста спытаць “дасведчаных людзей”.

Працэс вызначэння абароту прадпрыемства выглядаў наступным чынам. Напрыклад, шавец вырабляў абутак са свайго матэрыялу. Высветліўшы, што адзін шавец гэтай мясцовасці ў сярэднім робіць тры пары ботаў у тыдзень, коштам па 20 руб. кожная, інспектар вылічваў абарот яго прадпрыемства як $20 \times 3 \times 4 \times 6 = 1440$ руб. Пры наяўнасці аднаго наёмнага рабочага адпаведна 2 880 руб. Калі меліся два наёмныя работнікі, абарот складаў толькі 3 600 руб.. Лічылася, што цяпер гаспадар не мог працаваць поўны рабочы дзень, бо ён больш займаўся пошукам кліентаў і пакупкай сыравіны. Найўнасць у шавецкай майстэрні трох наёмных работнікаў прадугледжвала выключэнне ўладальніка майстэрні з разліку. Абарот у гэтым выпадку вызначаўся як $3 \times 1440 = 4\,320$ руб. [9, с. 11]. На працягу 1922 г. параўнальны збор на ўсе прыватныя прадпрыемствы павялічыўся ў два з паловай разы [8, с. 493].

Ва ўсіх падатковых акругах былі распрацаваны свае нормы валавага абароту для кожнага віду вытворчасці. Улічваючы іх, падатковы інспектар сам вызначаў абарот канкрэтнага прыватнага прадпрыемства. Самыя нізкія нормы абаротаў прыватных прадпрыемстваў былі ўстаноўлены ў Слуцкай акрузе, а самыя высокія – у

Мінскай [3, с. 525]. Сярэдні абарот гарадскога прыватнага прадпрыемства ў 1922 г. складаў 13 512 руб., а параўнальны збор – 443,89 руб. Прыкладна столькі плацілі гадзіншчыкі, уладальнікі майстэрняў па пашыву дамскага адзення, кавалі, пекары і мылавары. У Мінску самае значнае месца займалі ювеліры з сярэднім абаротам па 24 933 руб. і параўнальным зборам па 3 777 руб. У астатніх гарадах найбольшы абарот мелі гарбарныя майстэрні. Сярэдні гарбар за сезон прадаваў прадукцыі на 22 191,6 руб. і плаціў у якасці падатку 745 руб. Большасць прадпрымальнікаў сельскай мясцовасці мелі абарот удвая ніжэйшы за гарадскіх. У сярэднім, ён складаў 6100 руб., а параўнальны збор адпаведна – 195 руб. [8, с. 114]. Выключэннем былі млынары і смалакуры. Сярэдні абарот у кожнага з іх дасягаў 80 тыс. руб. [8, с. 114].

У сувязі з пераходам рахункаводства на чырвонцы, сярэдні памер параўнальнага збору прыватнага прадпрыемства на Беларусі ў 1923 г. налічваў 22,7 залатых руб. У 1924 г. ён узрос на 17,4%. Найбольшае павелічэнне было ў Мінскім і Бабруйскім паветах: з 27 залатых руб. да 39,3 залатых руб. ці на 39,3 % [9, с. 44].

У 1921–1922 гг. магчымасць дзяржаўнага рэгулявання прыватных накапленняў была абмежавана, бо памер параўнальнага збору не залежыў ад формы ўласнасці прадпрыемства. Новае палажэнне аб прамысловым падатку ад 18 студзеня 1923 г. ліквідавала гэты недахоп [1, с. 85].

Для дзяржаўнай і кааператыўнай вытворчасці была ўстаноўлена льготная стаўка ад 0,25 % да 0,5 %. Відавочна, што прыватная вытворчасць была пастаўлена ў менш спрыяльныя ўмовы. Гэта рабілася для таго, каб саматужнікам і рамеснікам стала больш выгадна ўступаць у вытворчыя кааператывы, дзе яны аказваліся пад больш пільным кантролем савецкай улады.

Выкарыстаныя крыніцы і літаратура

1. Архипов, В. А. Борьба партии большевиков против капиталистических элементов в промышленности и торговле / В.А. Архипов, Л. Ф.Морозов. – М: Изд – во ВПШ и АОН, 1978. – 203 с.

2. НА РБ Фонд 93. – Оп. 1. – Д. 21.
3. НА РБ Фонд 93. – Оп. 1. – Д. 120.
4. НА РБ Фонд 93. – Оп. 1. – Д. 240
5. НА РБ Фонд 93. – Оп. 1. – Д. 307.

6. НА РБ Фонд 93. – Оп. 1. – Д. 475.
7. НА РБ Фонд 93. – Оп. 1. – Д. 803.
8. НА РБ Фонд 93. – Оп. 1. – Д. 971.
9. НА РБ Фонд 93. – Оп. 1. – Д. 1732
10. НА РБ Фонд 93. – Оп. 1. – Д. 2668

ПРОФСОЮЗЫ БЕЛАРУСИ В ПОЛИТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ СОВЕТСКОГО ОБЩЕСТВА

Дубовик А. К., Дубовик Е. А.

г. Минск, БНТУ

Место и роль профессиональных союзов в обществе зависят от типа политической системы, политики правящей партии и государства как основного политического института, состояния самих профсоюзов. Изучение исторического опыта профсоюзов Беларуси имеет теоретическое и практическое значение. Знание истории помогает понять закономерности функционирования профсоюзов в современном обществе, обеспечивает преемственность в развитии профсоюзного движения. Многие формы и методы деятельности профсоюзов прошли в период существования БССР проверку временем и могут применяться в нынешних условиях с учетом новых реалий и требований жизни.

После провозглашения 1 января 1919 г. БССР и последовавшего вскоре решения об образовании Литовско-Белорусской ССР встал вопрос о создании единого профсоюзного органа республики. 1 апреля 1919 г. в Вильно открылось совещание представителей профсоюзов, в котором приняли участие до 40 делегатов из Минска, Борисова, Гродно и других городов. Они высказались за присоединение к всероссийскому профдвижению и производственный принцип построения профсоюзов. Было избрано Временное центральное бюро производственных профсоюзов Литвы и Белоруссии в составе 9 человек. За короткий период до польской оккупации в ряде городов были созданы советы или бюро профсоюзов [1, с. 48–50].

С освобождением в июле 1920 г. территории Беларуси от польских интервентов и вторым провозглашением БССР началось восстановление профсоюзов. Высшим руководящим профсоюзным органом БССР в июле 1920 – январе 1924 гг. являлся Совет профсоюзов Белоруссии (до февраля 1921 г. назывался Совет профсоюзов